

SERİ
SERIE B

CİLT
TOME XXIV

SAYI
FASCICULE II

1974

İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ

ORMAN FAKÜLTESİ DERGİSİ

REVUE DE LA FACULTÉ DES SCIENCES FORESTIÈRES
DE L'UNIVERSITÉ D'ISTANBUL

ATATÜRK'ÜN ORMAN GÖRÜŞÜ VE TÜRKİYE ORMANCILIĞI HAKKINDAKİ DIREKTİFLERİ*

Y a z a n

Prof. Dr. Fikret SAATÇIOĞLU

Yapacağım bu kısa konuşma ile sizlere evvelâ Atatürk'ün orman görüşünü, Türkiye ormancılığı için öngördüğü ilkeleri ve bunların gerçekleştirilmesine yönelik direktiflerini kronolojik bir sıra dahilinde belirtmeye ve sonra da Ulu Önderimizin ormancılık ilkelerini bilimsel açıdan bir tahlile tabi tutmaya çalışacağım. Bu bilgilerle ki, Aziz Atamızın ileri bir orman ve ormancılık görüşüne sahip olduğunu ve Türkiye ormancılığının teknik anlamda kurulması ve gelişmesine fikri ve fiili mahiyette önderlik ettiğini açıkça anlamamız mümkün olacaktır.

Türkiye ormancılığının tarihine bir göz atacak olursak, «Cumhuriyet öncesi ormancılığımız» ve «Cumhuriyet dönemi ormancılığımız» olmak üzere iki dönemin belirgin olduğunu saptayabiliriz. Atatürk Cumhuriyetinin ormancılığımıza getirdiklerini değerlendirebilmek için, Cumhuriyet öncesi ormancılığımız üzerinde durmamız gerekiyor.

Peşinen belirteyim ki Cumhuriyet öncesinde gerçek anlamda bir Türk ormancılığından veya Türkiye ormancılığından konuşmak maalesef mümkün değildir. 1839 Tanzimat Fermanından önceki devirlerde ormanların fayda yaratan ve hizmet yapan bir varlık olduğu düşüncesi, ne fertlerde ve ne de kamu kuruluşlarında ve devlet kademelerinde izlenmek şöyle dursun, düşünceye değer dahi görülüyordu; ormanlar «Cibali Mübaha» yani Mübah dağlar kavramı altında Allahın insanlara sunduğu bir varlık sayılıyor ve bu nedenle herkesin su ve hava gibi yararlanmasına açık tutuluyordu, koruma, idare ve işletme söz konusu değildi. O zamanlar İstanbul ve Marmara çevresi ile Kocaeli Yarımadasındaki ormanlardan sarayın, donanmanın, tophane ve ordunun ağaç ihtiyacını zamanında sağlayabilmek, saray mensuplarının avlanma ve eğlence arzularına cevap verebilmek için sınırlı ölçülerde ve sadece bu bölgelerde geçerli olmak üzere bazı idari tedbirlerin alındığını tesbit edebiliyoruz.

* İ. Ü. Atatürk Devrimleri Araştırma Enstitüsü tarafından 28-29 Ekim 1975 tarihleri arasında Antalya'da tertiplenen konferanslardan.

Gerçek şudur ki devletin ormancılık konusu ile ilgilenmesi, Tanzimat Fermanı ile başlar. O zaman Ticaret Nezaretine bağlı bir Orman Müdürlüğü kurulmuştur, fakat bu kuruluşun hizmetleri hiç bir zaman gerçek ormancılık düzeyinde olmamıştır. Ormancılık konusunda ciddi sayılabilecek ilk adımın 1857 yılında Fransa'dan getirilen ormancılık uzmanlarının yardımı ile ormancılık öğretimi yapmak üzere bir okulun açılması ile atıldığını söyleyebiliriz. Bu okul çok sonraları 1880 - 1893 yılları arasında «Orman ve Meâdin Mektebi», 1893 - 1903 yılları arasında «Halkalı Ziraat Mektebi», 1903 - 1910 yılları arasında «Halkalı Ziraat ve Ormancılık Mektebi Alisi» nihayet 1910 - 1917 yılları arasında «Orman Mektebi Alisi» adları altında devam etmiştir. Orman Mektebi Alisi Atatürk'ün direktifleri ile 1934 yılında açılan Yüksek Ziraat Enstitüleri camiası içinde «Orman Fakültesi» olarak vücut bulmuştur.

Gene bu devrede bazı nizamnameler ve kanunlar yürürlüğe konmuş, 1872 yılına kadar süren «Orman ve Meâdin Genel Müdürlüğü», sonraları «Orman ve Meâdin Nezareti» olarak bir Bakanlık haline getirmiştir. Bu Bakanlık, 1869 - 1877 yıllarında yürürlüğe giren Mecelle ve onu izleyen o zamanki adları ile Kanunnameler, Fetvalar, Buyruktular, Teklifnameler, Nizamnameler ve Talimatnamelerle çalışmıştır.

Gerçek şudur ki bu örgütlere rağmen görevler bilfiil ormana gidilmeden daireden yürütülmeye çalışılmış, prensiplerden ziyade bürokratik bir hava içinde zaman ve zemine göre hareket edilmiştir. Orman servetleri, saha, bünye ve yayılışları itibariyle en iptidai bilgilerden yoksun kalınmış ve bu konularda en basit bir teknik çalışmaya yönelme çabası gösterilmemiştir.

Değerli dinleyicilerim !

Türkiye'de ormancılık suuru ve buna paralel olarak doğrudan doğruya ormana yönelik teknik ormancılık uygulaması çabaları Cumhuriyetle başlar ve bu anlamda hiç şüphe yokki Türkiye ormancılığının kurucusu, büyük Asker ve Devlet Adamı Atatürk'tür. Onunla başlayan Türkiye ormancılık uygulaması zaman zaman beliren birçok engellere rağmen genellikle onun çizdiği yolda ve formüle ettiği ilkeler doğrultusunda Cumhuriyet yılları boyunca büyük aşamalar ve ilerlemeler kaydederek bugüne gelmiştir. Atatürk'ün ileri görüş ve direktifleri ile en büyük reformlara ve ilerlemelere konu teşkil eden Cumhuriyet eserleri arasında, Türkiye ormancılığının baş sıralarda yer aldığını söylemek yanlış olmaz. Bu gerçeği, evvelâ Atatürk'ü 1919 yılında o zamanın Sultani İptidai Okulu öğrencisi olarak Ankara'da karşılamak, sonraları ise kurduğu Cumhuriyet Devleti içinde başardığı inkılâpları heyecanla izlemek ve yaşamak olana-

ğını bulmuş bir Atatürk evlâdı olarak huzurunuzda ifade etmeyi zevkli bir ödev sayarım.

Gazi Mustafa Kemal'in daha 1920 - 23 yılları arasında memleketin ölüm - kalım savaşı yaptığı ve Ankara'da Büyük Millet Meclisinin Türk Milletinin yüksek menfaatlarını temsil ettiği ve koruduğu devrede orman sorunları ile ilgilenmiş olması, büyük önem taşır. Orman hakkında birçok devlet adamları, tanınmış düşünürler ve yazarlar büyük sözler söylemişlerdir. Fakat Atatürk'e ait olan «Ormansız Yurt, Vatan Değildir» sözleri kadar anlamlı ve büyük bir söz, bugüne kadar söylenmemiştir. Büyük Önder bu sloganla ormanların önemini, en ileri yurt sever duygularla en veciz biçimde dile getiren ilk devlet adamıdır.

Atatürk, yurt ormanları ve ormancılığı hakkındaki görüşlerini, direktiflerini ve memleketin orman varlığından beklediği hizmetleri esas itibariyle meclis açış konuşmalarında millet vekillerine ve Türk milletine açıklamak fırsatını bulmuştur. Ben burada Atatürk'ün sadece 1922 ve 1937 yıllarında yaptığı meclis konuşmaları üzerinde duracağım!

Türkiye Büyük Millet Meclisinin 1922 yılında birinci dönem üçüncü toplantısında Atatürk «*Memleketin tarımı, genel servet ve sağlığı yönünden önemi açık olan ormanlarımızı, çağdaş uygulamalarla en iyi durumda bulundurmak, genişletmek ve bunlardan üstün fayda sağlamak temel prensiplerimizden biridir*» buyurmuşlardır. Ulu Önderimiz bu sözleri ile Türkiye ormancılığının ana amaçlarını prensiplere bağlamış, veciz olduğu kadar bilimsel şekilde de dile getirmiş oluyor. Bundan başka Atatürk'ün 1 Kasım 1937 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi beşinci dönem üçüncü toplantı yılını açış konuşması da, o günün ve bugünün Türkiye ormancılığı için büyük mana ve önem taşır. Bu konuşmasında büyük Önder «*Orman servetimizin korunması gereğine bilhassa işaret etmek isterim!.. Ancak bunda önemli olan koruma esaslarını, memleketin türlü ağaç ihtiyaçlarını süratli olarak karşılaması gereken ormanlarımızı dengeli ve teknik şekilde işleterek yararlanma esası ile makul bir surette bir arada ele almak mecburiyeti vardır*» buyurmuşlardır.

Türkiye ormancılığına yön verme bakımından büyük anlam taşıyan bu konuşmaları temelinde yatan fikirler itibariyle bilimsel bir tahlile tabi tutmak, günümüzün bilim adamlarına düşen önemli bir görevdir. Ben bu görevi yerine getirmek maksadı ile sizlere kısaca açıklamalarda bulunacağım.

Ormanların memleketin gerek ziraati ve gerekse genel sağlığı yönünden taşıdığı öneme, Atatürk tarafından «Muhakkak» kelimesi ile kesin.

bir teşhisin konulmuş olduğunu görüyoruz. Böylece Ulu Önder ormanların kollektif karakterdeki kültürel hizmetleri ve ödevleri üzerine çok kısa kelimelerle dikkati çekmiştir. Ormanların kültürel hizmetleri dediğimiz zaman ne anlıyoruz ? bu konuyu açıklamakta fayda görürüm. Yurdun tabiatı, toprakları ve iklimi üzerindeki hayırlı etkileri, rekreasyon dediğimiz teferrüç ve halk sağlığı fonksiyonları, orman varlığımızdan beklediğimiz kültürel hizmetlerdir. Ormanlarımızın yurdun yer yer çok bozuk olan genel su rejimini düzenleyici ve su kaynaklarını besleyici fonksiyonları başta toplumumuz, tarımımız ve hayvancılığımız olmak üzere sanayimiz için hayli önem taşıyan kültürel etkileridir. Bu etkilerden en önemlilerine burada kısaca değinmekte fayda görürüm :

Modern insanın bilhassa sanayi insanının bedeni ve ruhi sağlığı için ormanın oynadığı rol büyüktür. Orman, sukûnet verici rengi ve havası ile insanın dinlenme ve ferahlanma ihtiyacını karşılayan en önemli bir tabiat parçasıdır. Orman bilhassa havası kirli büyük şehirler için akciğer ödevini görür. Büyük şehir hayatında meskenlerin meydana getirdiği taş ve beton yağınları arasında yaşamak zorunda olan şehirliyi tabiatla temasa getirmede biricik araç ormandır Büyük şehirlerimizde insan yoğunlaşması endişe verici bir hal almıştır. Bu gibi yerlerde insanlar hafta sonlarında veya tatillerde şehir dışına çıkmak ve tabiatı aramak ihtiyacını duyarlar. Şehirli tabiatı ancak dağlarda, ormanlarda ve denizlerde bulabilir. Denize doyanlar yeşile hasret kalırlar.

Orman ve su birbirlerinden ayrılmaz iki kavramdır. Belki orman bütün yaşamı boyunca çok fazla su harcar, fakat ormanın su akımlarını düzenleyici ve genel su rejimini ıslah edici fonksiyonu, sarf ettiği sudan çok daha önemlidir. Araştırmalar suyun yakalanması, tutulması ve bırakılması üzerine ormanların çok etki yaptıklarını göstermiştir. Su problemi sadece tabiaten kurak mıntikalarda değil, aynı zamanda büyük endüstri ve insan yerleşmelerinin yoğunlaştığı her yerde artan bir önem kazanmaktadır. Açık ve çıplak alana düşen yağmur suyu, yağmurun şiddetine bağlı olarak sel halinde satıhta akar ve arazi meyline göre toprak aşınmalarına ve taşınmalarına sebebiyet verir. Buna karşılık ormanlık yere düşen yağmur suyu erozyona neden olmadan er veya geç bir yerden çıkar. Orman aynı zamanda kar örtüsünün birden bire erimesine engel olarak ovalarda çok korkulan ilkbahar taşkınlarını önler. Eğer Türkiye'de su nereden sesi yükselirse, buna verilecek cevap şu olacaktır : «Doğrudan doğruya ve dolaylı olarak ormandan». Dağlarda ormanın yok edilmesi şiddetli yağmurlarla taş ve çamur kitlelerinin aşağılara sürüklenmesine ve ovalardaki tarım arazisinin harap olmasına yol açar, çayır ve meraları da susuz bırakır.

Memleketimiz, orman tahribatının ve türlü şekillerde orman yok etmelerinin bu gibi kötü akibetlerine pek çok örnekler gösterir. Torosların çıplak ve anakayanın ortaya çıktığı geniş dağ yamaçları bilhassa Antalya yöresi tabiatının karakteristik tablolarıdır. Ormanın demin kısaca değindiğim kollektif karakterdeki kültürel hizmetleri nedeniyle ki, 20. yüzyılın iktisaden gelişmiş memleketleri ormanlarına yalnız ağaç hazineleri olarak değil, aynı zamanda nehir ve su kaynaklarının menşei, topyekün su rejiminin ve su yollarının düzenleyicisi, tarım, ticaret ve endüstrinin yardımcısı gözü ile bakarlar, ayrıca ormanları bolluk ve bereketin yaratıcısı adeta kutsal varlıklar olarak telâkki ederler.

Atatürk 1 Kasım 1937 Meclis konuşmasının bir başka pasajında da ormanlarımızdan memleketin orman ürünleri ihtiyacını karşılamaya yönelik yararlanma prensibi üzerinde duruyor. Böylece Ulu Önder orman kaynaklarımızın maddi yani materyal ihtiyaçlarımızı karşılama hizmetini belirtiyor ve ifade etmiş bulunuyor. Hiç şüphe yokki ormanlarımızın materyal veriminden faydalanma yani ağaç piyasasını sürekli olarak orman ürünleri ile beslemeleri görevi, kültürel hizmetleri kadar önemlidir. Bilindiği gibi ana orman ürünü olan ağacın genel ekonomimizde ve günlük yaşantımızda çok büyük yeri vardır. Orman ürünlerine olan ihtiyaç ve tüketim her geçen gün artmaktadır. Bunu, nüfusun artışı, sanayileşme ve ağaç hammaddesinin kullanım yerlerinin zamanla büyük ölçüde genişlemesiyle izah edebiliriz. Birinci Dünya Savaşından kısa bir zaman sonra modern ekonomilerde ağacın ve ağaç mamullerinin kullanım yeri sayı itibariyle yaklaşık olarak 2 bin iken, bugün bu sayı büyüklü küçük 6 bine çıkmıştır.

Atatürk'ün Türkiye ormanlarının çağdaş uygulamalarla en iyi durumda bulundurulmasını ve orman servetimizin korunması gereğini hedef olarak göstermesi, bu gerekçeye dayanan bir ifadedir. Hiç şüphe yokki Atatürk'ün kurduğu Türkiye Cumhuriyeti Devleti, ormanlar için Cibali Mübaha telâkkisinin hakim olduğu Saltanat Devrinden harap ve yetersiz bir orman varlığı devralmıştır. Bugün ormanlarımızın beşde üçünün harap halde verimsiz veya çok düşük verimde bulunması da bu hususu kanıtlar. Bu itibarla orman varlığımız, verim itibariyle memleketin yakın gelecekte hızla artması beklenen orman ürünleri ihtiyacını karşılayacak güçte değildir. Ormanlarımızın hektardaki yıllık ortalama verimi de, ileri memleketlere kıyasla çok düşük ve yetersizdir. Bundan başka halen fert başına yılda yapacak odun tüketimimizin çok düşük olduğunu gözden uzak tutamayız. Tüketim 127 dm³ olarak örneğin Japonya ve Almanya tüketiminin 1/7 i kadardır. 19 Milyon ster olan yıllık yakacak odun tüketimimiz.

bugün için 30 milyon ster olan yurt ihtiyacını karşılayacak düzeyde değildir. Şu halde orman ürünleri bilançosumuzda büyümek istidadında bir açık bahis konusudur. Türkiye'nin kalkınması ve sanayileşmesi ile birlikte insanlarımızın yaşama standartlarında meydana gelecek olan her yükseliş, orman ürünü tüketimimiz üzerinde muhakkak etkisini gösterecektir. Bu gerçeği, hızla yükselen nüfus artışı ile birlikte Türkiye için kaçınılmaz bir gelişme olarak önemle hesaba katmamız gerekir.

Orman varlığımızın korunması esaslarının, dengeli ve teknik bir işletme uygulaması sayesinde yararlanma esasları ile makul surette birarada ele alınması zorunluğunu ifade eden Ulu Önderimizin bu direktifleriyle ormancılığımız için de ne kadar ileri görüşlü olduğunu bugün dünden daha iyi anlıyoruz. Böylece Atatürk ormancılık ilminde ve tatbikatında çok önemli bir ilkeyi formüle etmiş ve müstakbel gelişmeleri daha 1937 yılında görmüş ve çarelerini de birlikte göstermiştir. Esasen Atatürk'ün direktifleriyle Türkiye'de 1937 yılında Devlet Orman İşletmeciliği başlamış ve bugün bütün ormanlara şamil olarak yaygınlaşmıştır.

Atatürk'ün bütün konuşmalarında önemle üzerinde durduğu bir başka ilke de ormanlarımızdan beklediğimiz çeşitli hizmetlerin yerine getirilebilmesi için orman sahasının genişletilmesi zorunludur. Türkiye orman alanı ancak bozuk ve verimsiz sahalarda yapılacak ağaçlandırmalarla genişletilebilir. Yapılan son tesbitlere göre 12 milyon hektar verimsiz orman arazisinin 7,5 milyon hektarı öncelikle ve ekonomik anlamda ağaçlandırma durumunda ve zorundadır. Ayrıca her yıl 400 milyon tondan fazla yurt toprağının denizlere döküldüğü de bir gerçektir. Bu durum ağaçlandırma ve erozyonla mücadele çalışmalarını günümüz ormancılığının en önemli görevi haline getirmiştir. Türkiye'de ağaçlandırma konusunda teknik ormancılık uygulaması Cumhuriyet ve Atatürk ile birlikte başlar. Atatürk Osmanlı İmparatorluğu devri de dahil, yurdumuzda orman yetiştirmeyi ilk defa gerçekleştiren bir liderdir. Ankara'da Gazi Çiftliğinin kurulması, gerek şehrin ve gerekse çiftlik dahil çevresinin ağaçlandırılması, Atamızın yüksek direktif, irşad ve devamlı ilgisiyle mümkün olmuş ve Orta Anadolu'nun bu kurak yöresi çok zor koşullar altında kısa bir zamanda ağaç ve orman örtüsüne kavuşmuştur. Bu çalışmaları, Türkiye'nin ilk ormancılık tatbikatı olarak şükranla anmak görevimizdir. Keza ülkemizde tekniğine uygun ve arzulanan biçimde ilk orman fidanlığı yine Atatürk'ün direktifleriyle 1925 yılında Gazi Çiftliğinde 13 hektarlık bir alan üzerinde kurulmuş ve bunu zamanla bölgesel diğer fidanlıkları açılması izlemiştir. Böylece 1973 yılı sonuna kadar tesis edilen fidanlıkların sayısı 1'den 147'ye, yüz ölçümleri 13 hektardan 2557 hekta-

ra yükselmiştir. Bu fidanlık alanı ile Türkiye Balkanlar da dahil orta ve güney Avrupa'sında ön sıralarda yer almaktadır. Bizi, ormancılığı cılığı eski ve gelişmiş memleketler arasında böylesine ileri bir duruma ulaştıran tarihsel başlangıcın şerefi, ölümsüz Atamıza aittir. Bu misali, o zamandan bugüne kadar ormancılığımızın Ulu Önderin çizdiği yolda kaydettiği gelişmelerden sadece birini belirtmek maksadıyla vermiş buluyorum.

Konuşmamı şu özetle sonuçlandırmak isterim. Atatürk'ün kısaca belirtmeye çalıştığı orman ve ormancılık görüşü ile ormancılığımız üzerindeki direktifleri çok taraflı ve uzun dönemleri kapsayan esaslardır. Bu esaslar sadece 1975 Türkiye orman politikasını değil, aynı zamanda bugün ormancılığı ileri ve eski memleketlerin ormancılık anlayışı ve tatbikatının da temel prensipleri ve ana hedeflerini teşkil etmekte, batının bilimsel ormancılık literatüründe ifadesini bulmaktadır. Memnunlukla belirtmek isterim ki, Türkiye ormancılığı büyük ekonomik ve bilhassa politik zorluklara rağmen Atatürk'ün çok uzun yıllar evvel koyduğu ana prensiplerin doğrultusunda küçümsenmeyecek başarılar elde etmiştir. Ka-naatıma göre bilfiil tatbikatta çalışan fedakâr Türk ormancısı Ulu Önder Atatürk'e lâıyk olmanın huzuru ve kıvancı içindedir. Bu vesile ile Aziz Atamızın manevi huzurunda bir defa daha minnet, şükran ve saygı ile eğiliriz.